КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

CO-OPERATIVE REPUBLIC

Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland

Ч. 12. ГРУДЕНЬ 1936. РІЧНИК IX.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ПРИЛЮДНА ДИСКУСІЯ З ПРИВАТНИКАМИ

Дня 23. листопада ц. р. відбулася в Товаристві Українських Кооператорів дискусія над рефератами дир. О. Луцького та інж. В. Несторовича на тему світоглядових ріжниць між кооператорами і приватними купцями та промисловцями. (Інж. Несторович реферував на спеціяльне запрошення Т-ва як корреферент). Погляди дир. О. Луцького на загал, відомі. Корреферат представника нашого приватницького світу не говорив про збіжности та розбіжности між обидвома ідеольоґіями, а зосередив свою увагу головно на світогляді самого українського приватницького світу. Референт висловив погляд, що українські приватники (купці і промисловці) повинні в основу своєї ідеольоґії покласти ось які засади:

1. культ сильних одиниць і клича »збогачуйтеся!«
2. свободу одиниці обмежує національна, господарська й етична дисципліна;
3. метою господарювання є як найбільший зиск — при справедливій ціні та справедливій винагороді праці;
4. основою правного ладу є приватна власність.

В дискусії над обидвома рефератами взяли участь головно члени »Союзу Укр. Купців«; з кооперативного світу, поза референтом, промовляв тільки один дискутант. Як бачимо — кооператори були здержливі, зате тон промов приватників був на загал досить самопевний. Підносили вони заміти проти кооперації, що вона хоче бути монополістом у господарській ділянці, що неслушно обурюється за оснування приватної фабрики мила, коли сама признає, що фабрика Центросоюзу не всилі обслужити, окрім кооперації, ще й приватників. Вказували на те, що окрім еґоїзму й змагання до зиску в приватницькому світі є й суспільницькі нахили. Боронилися головно від заміту, що змагання до найбільшого зиску є ідентичне зі змаганням до визиску.

Формально дискусія, очевидно, не привела до ніяких позитивних вирішень чи устійнень: обі сторони розійшлися, мабуть, в почутті, що їх сторона »взяла верх« (так звичайно буває). Одначе вона прояснила дещо, що було не досить ясне й вияснила, що кооперація й приватники — це два окремі світи, які з природи річи мусять зі собою конкурувати. В ході дискусії ми довідалися, що українські приватники зажадали для себе вільної руки в осно-

буванні промислових підприємств, в наслідок чого таке ж саме право має тепер і кооперація. Отже обі сторони заявили себе противниками монополю — явище дуже позитивне.

Замітне, що головний речник наших приватників заявляється проти того, щоби їх ідеольоґію »вдягати в лібералістичну одежу« та вважати їх світогляд матеріялістичним. Думаємо, що можна і в однім і другім пункті погодитися з речником наших приватних підприємців. Бо годі світогляду приватних підприємців вважати й нині лібералістичним в клясичному значінні — коли, з появою картелів, із лібералізму нині осталися тільки лахміття; а з другого боку, вимоги свободи торгівлі, вільної ініціятиви й конкуренції є спільні і кооператорам і приватникам. Під цим оглядом ми, кооператори, такі ж ліберали, як і вони, приватні купці та промисловці, бо якби ми ними не були, то рубали б ту галузь, на якій сидимо.

Що ж торкається другої, більш, що правда, схолястичної квестії — про те, хто »ідеаліст«, а хто »матеріяліст« — то може краще було б не зводити дискусію на цю, доволі ялову площину? Може лишім історії вирішення, хто був »матеріялістом«, а хто ні? Хай говорять діла одної й другої сторони, замість словесних заяв. (Коли ж би діло йшло про т. зв. фільозофічний матеріялізм та ідеалізм, питання метафізичного характеру, то ніде правди діти, суспільно-економічні рухи, оттакі, як кооперація та капіталістичний індивідуалізм, властиво кажучи, не мають в цій квестії ніяких сформулувань, вони ними не інтересуються. Тому то й кооперативні орґанізації не вяжуть своїх членів ніякими формулами про питання з фільософічної чи реліґійної ділянки; вони це лишають їх особистому рішенню).

Зате кооператори повинні більше підкреслювати цей факт, що капіталістичний індивідуалізм не творить ніякого апарату для контролі зисків. Тому, хоч він заявляє, що узнає певні границі для зиску (дисципліна національна, етична і т. д.), то без орґанічної контролі переростів зискоробства ті заяви мусять оставати заявами. Одиноким апаратом такої суспільної контролі може бути лише публична власть, але ж досвід вже нераз показав, що вона не завше хоче, а з правила й не вміє успішно тої контролі виконувати.

Тимчасом кооперація саме по своїй структурі має, попри апарат творення цін, також і другий апарат: для їх суспільної контролі.

КОНЕЦЬ »КОНТАМ«!

Замикається одна з фірток, якими закрадався в наші кооперативні крамниці цар-борг, утруднюючи оздоровлення їх господарки. Ця фіртка, це видача на кредит споживчого товару членам, які є одночасно доставцями молока до кооперативних молочарень. Відомо, які поважні суми були унерухомлювані через таке фінансування товарового кредиту, як також і те, скільки ма-

ніпуляційних ускладнень воно за собою потягало. Ліквідація цих т. зв. молочних конт, вирішена по спільному порозумінню Центросоюзу й Маспосоюзу, при співучасти РСУК, посуне вперед акцію за повною ліквідацією боргування.

Очевидно — вирішення на горі не є ще виконанням на долі. Здаємо собі справу з цього, що переведення цієї останньої постанови в практиці зустрінеться з опором малосвідомих, може навіть прийдеться на переходовий час шукати ще посередніх доріг (прим. вплати молочарнями наперед відповідних квот до кооперативних крамниць). Одначе при добрій і сильній волі все дастся зробити. А річ сама по собі варта витрати навіть найбільших зусиль.

А потім прийде черга ще на такі фірточки, як кредитування товару »місячникам«, себто особам зі сталими місячними доходами. До ліквідації тої групи довжників мусимо приступити з такою самою рішучістю, як до молочних конт. Бо матеріяльно це все люди много краще стоячі, як хлібороби-доставці молока і тільки старі краєві навички дають їм користуватися кредитом там, де він зовсім не потрібний.

СЕЛО ВІДРІЗАНЕ ВІД СВІТА!

Тоді як у Женеві турбуються долею світа, Гітлєр непокоїть Францію новими збросннями, Анґлія грозить репресіями проти повстанців в Еспанії, Рузвельт придумує нові соціяльні реформи коштом американської фінансієри — одним словом, тоді як великий світ має повну голову великанських проблєм — село наше думає теж про проблєми, ой та ще які! Вірте — вони напевно тяжчі до вирішення, як котра небудь із вище названих. Всі розмови нашого села цієї осени зводилися до одного, головного питання: як переїхати возом до другого села, до найближчого торгового міста, як відевзти до Союзу збіжжа, на торг бараболю... Ви, що там на горі рішаєте про мир і війну, про долю долярів і франків, ви напевно не примушені при рішанні тих проблєм присвячувати стільки енерґії думки, стільки помисловости й винахідности, що наші селянські голови, коли зійдуться в таку слітну осінь і розведуть балачки...

Бо й справді — є над чим радити! Усім панам »від зеленого столика«, які виголошують і пишуть нашпіковані цифрами із Головного Статистичного Уряду реферати про поправу ситуації на селі в Польщі, про скорий похід села до культури, про цивілізаційний вплив на село ріжних (субвенціонованих) обивательских орґанізацій — ми радимо конечно, за всяку ціну, зробити собі прогульку в те культивоване село, найрадше до нас, в Галичину, і то саме в таку осінь, як 1936 року! Згори просимо не вибиратися автом, бо даремний труд — авто прийшлося б оставити десь зараз недалеко від стації. Просимо замовити найсильніші, які є, коні з околиці і найсильніший, а легкий візок і... узброїтися в много, много терпеливости. Коли маємо проїхати кільометер, ну то ще

за годину »проїдемо«, чи радше перевалимося з кіньми по морі грузького й густого болота. Але коли перед нами шлях в яких 10—15 кільометрів, то пів дня мало для такої відважної тури.

Селянин довго міркує, чи два кірці збіжжа на віз — не буде забагато, чи дадуть раду його конята тому вантажеві. На цілі тижні затримується весь торговельний рух між селом і містом. Бараболі цього року довго не були доставлені до міста, а збіжжа тільки з ближчих сіл.

Так то ми »моторизуємо« наш краєвий транспорт.

У світі — ліґи, найри, трилітки, окупації, девалюації, всякі реформи й раціоналізації — а у нас свої »-зації« і турбації! Але на експорт до Женеви маємо статистичні цифри про »поступ« села.

БЕЗРОБІТНІ Є І НА СЕЛІ!

Сувора буде цього року зима, тяжка не тільки сподіваними холодами, але ще більше голодом, який вже зачинає шкірити зуби з убогих хат. Коли життя наше н е має бути заколочене новими розрухами безробітних і безпритульних, то треба завчасу думати про те, щоби їм дати змогу перебути цю зиму, до теплішої пори року, коли знову появиться сяка-така можливість заробітку й прожиття.

Міністер соціяльної опіки польської держави схвилював опінію своїм предсказанням зросту числа безробітних цієї зими до 500—600 тисяч. Але у тім самім вислові бачимо повторення старої, традиційної помилки: за безробітних вважається тільки тих, що живуть у місті й є там зареєстровані в характері наємних працівників. А де село — зі своїми 4-6 мілінонами зайвих робочих рук? Ми потішаємо себе думкою, що вони якось проживуть, якось притуляться при своїх родинах! Мимо того, ще вимагається від того села, щоби воно давало пожертви на безробітних по містах.

Ніхто, в кого не вигасли чуття людяности, не буде противитися збіркам на допомогу голодним і нещасним жертвам капіталістичної анархії в господарстві — але нехай буде справедливість у трактуванні міста й села! Бо направду — такої нужди як та, що гостює тепер в ліпянках найбіднішої частини села — не стрінете навіть між останніми нуждарями міста. Вистане тільки глянути на жовті костисті лиця, на запалі напіврозкриті груди, на блідо-сині лиця дітвори з тих хатин.

Допоминаймося рівного трактування села й міста у розділі допомог з фонду зимової помочі. Хлібороб, коли бачитиме слід з тої помочі в себе на селі, охотніше буде давати й пожертви на збіркову акцію.

А коли промине зима й настане новий робочий сезон, то чи не можнаби подумати й про те, щоби держава, самовряди, Фонд Праці й инші установи — згадали й про те, що нові дороги потрібні не лиш у Львові чи в Варшаві — але потрібні вони ще більше по всіх наших селах. Можеби подумали про осушку піль і лук, про комасацію, і т. д. і т. д.

»ВІСІМ ЛІТ ЕКСПЕРИМЕНТУ«

Те, що почав писати в »Курєрі Пораннім« п. А. Вєчоркевіч, не повинно пройти біля уваги майбутнього історика українсько-польських взаємин в Польщі, зокрема ж на Волині. Не знаємо, які будуть дальші виводи цього автора, який у статтях під повищим заголовком критикує волинську політику воєводи Юзефського. Однак вже й ті вступні характеристики, що їх находимо в першім і другім розділі (з 14. і 17. XI. ц. р.) варті того, щоби з них дещо занотувати. Адже ж політика воєводи Юзефского це: політика відірвання Волині від Львова (= волинської кооперації від РСУК), це політика ліквідування всього, що пахне самодіяльністю й самоорґанізацією населення — даремно, що все це прикривається на зовні заявами про »польсько-українську співпрацю«. Ця співпраця на ділі виявляється в підпиранню і фінансуванню ґрупки нахлібників з українського роду, без реального опертя в народі і на... »орґанізуванні« громадянського життя людьми з постерунків поліції, КОП-у і т. д. На ділі ж, що з того вийшло?

»Ковельщина, Клеваль, Киверці, багато дрібних вибухів роздражнення і розятрення, а в останньому часі кипіння умів в повітах володимирському, горохівському і костопільському. Це все показує, що волинський експеримент не дав сподіваних наслідків«...

Невдача волинського експерименту не лежить у фальшивості його теоретичних заложень, тільки в кардинальних блудах льокальної політики, в хибних методах, якими старалися реалізувати правильні кличі, в нещирости починів, у розбіжности між словами й ділами. Врешті в упертій неохоті направляти свої помилки, в тенденції до оправдування власних невдач мнимим скомунізуванням волинського села, в приспаванні в той спосіб чуйности самоконтролі«.

»Восьмилітнє правління на Волині воєводи Юзефского не допомогло там орґанізації суспільства польського, а з другої сторони не задоволило й українського. Цього доказом волинське село, яким пробігає филями дрож несупокою, невдоволення чи кипіння. Разом з тим це правління не піднесло досить високо авторитету влади, який спирався би на капіталі обєктивного признання серед громадян«.

Критика п. Вєчоркевіча має величезну хибу: вона, контрастуючи факт невдачі політики воєводи, ані трохи не вияснює причин тої невдачі. Стверджуючи невдоволення українського селянства, не каже, чому саме він невдоволений. Не зачіпає ані словом соціяльного й національного утиску, не вказує на потребу заведення громадянських свобід і т. д. Тому до його критичних уваг треба додати ще ось що:

Хто б не був на місци воєводи Юзефского — завжди збиратиме ті самі овочі, якщо: 1. замісць поліційного режіму не прийде режим громадянських свобід (заґарантованих зрештою параґрафами державної конституції) і 2. якщо керуючі чинники не визбудуться фальшивого погляду, що інтереси й опінію волинського суспільства репрезентують аранжовані старостами чи КОП-ом зїзди залежних від влади війтів, солтисів, учителів, осадників — все напливового елєменту.

Ми ж, кооператори, не перестанемо домагатися: свободи господарської орґанізації волинського населення, вільного вибору союзу, до якого котра кооператива хоче належати. Бо де нема свободи — там нема кооперації.

ПРОДУЦЕНТИ Й КОНСУМЕНТИ

При Міжнародньому Уряді Праці в Женеві існує від кількох літ спеціяльна »Комісія для міжкооперативних зносин«. Комісія ця зложена з представників кооперативних орґанізацій споживачів і сільсько-господарських продуцентів. Вона збирається звичайно двічи в рік: весною й осінню.

Чергове її засідання відбулося в днях 2—4 листопада в Женеві. В орґані чеської с. г. кооперації „Zemědělské družstevni listy" реферує про перебіг цього засідання п. Ф. Кліндера, предсідник центрального союзу господарських кооператив у Празі. З його статті дізнаємося, що на тому засіданні, як перша точка нарад, обговорювалася дуже важна справа про »відношення між кооперацією й державою на господарському полі«. Реферат до цієї точки мав п. Коломбейн, предсідник коопер. секції Міжнародного Уряду Праці. Реферат спирався на фактичних матеріялах, що їх надіслали були кооперативні орґанізації ріжних держав. Головно росходилося про питання державної реґуляції обороту сільсько-господарськими продуктами. Референт, інформуючи про ріжні форми засягу держав у цю ділянку, звертав увагу на те, чи і оскільки в цих нових формах торгівлі с.-г. продуктами грають ролю кооперативні орґанізації і яку. Врешті зясовував, де і в якій мірі при цій нагоді держава вмішалася у внутрішню орґанізацію кооперації та в якій мірі.

Цікаво, що в дебаті над цим рефератом французький делеґат, відомий Е. Поассон обстоював, на диво, потребу державного реґулювання цієї торгівлі та обмеження свободи обороту деякими предметами щоденної потреби. Зате Швайцарець, теж відомий кооператор Еґґі противився якомунебудь вмішуванню публичних орґанів, якщоб воно мало за собою вести обмеження автономії і прав кооперативних орґанізацій.

ОБМЕЖУВАННЯ АВТОНОМІЇ КООПЕРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ.

Пресовий бюлетень Міжнар. Кооп. Союзу інформує: міністер нар. господарства Німеччини, др. Шахт надав новий статут »Німецькому Кооперативному Союзові« в Берліні, ревізійному осередкові міських кредитових та ремісничо-купецьких кооператив (союз Шульце-Деліча). Новий статут Н. К. С. заводить більшу контролю з боку держави над союзом і його союзними кооперативами. Створено функцію »президента«, побіч давнього уряду »патрона« („Anwalt") і його заступника. Ці три особи разом творять управу союзу — і всі вони є іменовані державним міністром го-

сподарства. На місце дотеперішніх двох рад: ширшої 40-членної й вужчої 12-членної, вибраних заг. збором, приходить »дорадча рада« („Beirat") з управи плюс 12 членів; їх всіх іменує президент союзу.

»Німецький Кооперативний Союз« складається з кількох реґіональних ревізійних союзів, які дотепер творили самостійні правні одиниці, обєднані федеративно в надбудові (Н. К. С.). Тепер, після нового статуту обмежено діймаючо також автономію цих реґіональних союзів. Їх голови будуть від тепер іменовані президентом союзу. Ревізія деяких родів союзних кооператив буде належати до компетенції осередкової централі. Це відноситься передовсім до центральних кас кооператив окремих провінцій, далі централь закупу та тих місцевих кооператив, директори яких є членами управ дотичних реґіональних ревізійних союзів.

(Для інформації подаємо такі останні дані про Н. К. С.: він обєднував у 1935 році 3881 кооператив. Між ними було 1387 кредитових та 2186 ріжного типу ремісничих і купецьких кооператив. Окрім того є 15 центральних кредитових установ, 25 централь закупу та деяке число будівельних і мішаних кооператив. Членів-фізичних осіб було в цій орґанізації 620.000, в тім 27,7% ремісників, 19,3% самостійних купців і 20,2% хліборобів).

Як бачимо, хоч сучасний уряд в Німеччині ідеольоґічно спирається головно на середніх верствах, помимо того діймаючо обмежив самоуправу господарських орґанізацій цих верств.

МОСКОВСЬКИЙ ЦЕНТРОСОЮЗ.

Як подає пресовий бюлетень Міжнародного Кооперативного Союзу, недавно відбулося плєнарне засідання ради московського Центросоюзу. Було приявних 300 делєґатів (від кого? — невідомо, мабуть не були це делєґати, а лиш представники обласних аґентур Центросоюзу). Провід закомунікував зїздові, що по ліквідації споживчих кооператив по містах (декрет Сталіна з вересня 1935 р.) вся увага централі сконцентрувалася на існуючій сіті сільських споживчих кооператив. Дякуючи, мовляв, цій увазі обороти зросли о 5.600 міліонів (5,6 міліярда) рублів, доходячи до суми 15,4 міліярдів рублів. Це означає, мовляв, 29%-ове перевищення пляну на 1935 рік і 10%-ове перевищення за першу половину 1936 року. Уряд наказав кооперації відкрити в цьому році 5000 нових товарових маґазинів по селах; з цього 3200 є вже в руху. Чиста надвишка за 1935 рік виносить у сільських кооперативах 218 міліонів рублів (15,4 міліярдів обороту це значить 1,4 промілле). Ухвалено збільшити торги кооператив до висоти 22 міліярдів рублів до кінця 1936 року, а до 32 міліярдів в р. 1937 (!! — такого рекордового темпа не знає історія світової кооперації; але ж не забуваймо, що це тільки пляни!). Ухвалено теж збільшити таким же рекордовим темпом продукцію фахових сил для кооператив

(Там і людей теж »продукується«, на рівні з тракторами й паровозами).

Обсипуючи народ такими благами у... плянах на майбутнє, наказні кооператори московського Центросоюзу не забули теж і про »демократизацію« кооперативного апарату. Вони ж його що року »відбюракратизовують« і »наближують до мас« — (що аж дивно, відкіля все на ново береться та чортова бюрократизація й те відчуження апарату від членських мас). Отже знову перемінено статути кооператив. Вони (говоримо далі власними словами комунікату, не бажаючи, аби нас хтось взяв за мало серіозних людей): »признають членам більші права, передбачують особливі постанови для поліпшення системи виборів, підносять контролю членів над діяльністю кооператив та дбають про те, аби урядовці складали правильно звідомлення перед членами«.

Хто бажає ще вірити, хай вірить.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Чорна металюрґія на Сході Европи в добі її відновлення

(Закінчення) *).

Друга стадія витоплювання металю базувалася в СССР головно на праці мартенівських печей, що були найменше зруйновані з усіх гутничих заведень (цехів). Розвиток цих цехів за совітської влади на Півдні і в цілому СССР ішов так (на 1. X. 1928 р. і на 1. I. решти років)[1]):

	1928	1932	1933	1934	1935	1928	1932	1933	1934	1935
	Кількість печей					Пересіс. площа поду печі в м²				
Південь .	94	116	123	135	136	25,1	26,8	26,9	27,0	27,6
СРСР . .	222	248	268	321	334	21,6	23,8	24,2	24,3	25,4

Як бачимо, кількість мартенівських печей і потужність їхнього поду послідовно зростають. При тім в цілому СССР вони зростають інтенсивніше, ніж у південній металюрґії, а це означає, що інші райони розбудовуються швидше, ніж Південь.

*) Гл. »Кооп. Респ.« ч. 7—8 за VII—VIII. 1936.

[1]) Плановое Хозяйство, 1935, ч. 2, ст. 29; Социалистическое строительство. Статистический ежегодник, 1934, ст. 107, 109.

За академіком С. Струміліним на Півдні в 1913 р. за добу з 1 мартенівської печі одержувалося 54,4 т., а з 1 $м^2$ — 2,95 т. Стан же великої металюрґії Півдня і цілого СССР за 1-у пятирічку характеризується так[2]):

Роки	Південь				СРСР			
	Кількість печей	Потужність поду печей			Кількість печей	Потужність поду печей		
		в $м^2$	в тоннах	т. з 1 $м^2$		в $м^2$	в тоннах	т. з 1 $м^2$
1928	71	29,6	39,2	1,32	132	27,1	34,2	1,26
1933	70	32,9	45,5	1,32	193	29,3	40,0	1,37

В 1934 р. пересічна витопка з 1 $м^2$ поду печі піднеслася до 3,35 тони[3]). Загалом же до 1933 р. збір з 1 $м^2$ поду мартенівської печі було і у великій металюрґії нище довоєнного. В СДПА мартени дають від 3 до 5 т. з 1 $м^3$, в Німеччині — 4 до 6 т., а в окремих випадках за гарячу добу і до 8 т.[4]). Очевидно, що у мартенівських цехах металюрґія СССР ще значно відстає від капіталістичних країн. Що правда, в окремі моменти цей коефіцієнт підноситься до сприятливіших розмірів. Так, 9. І. 1936 р. середній збір сталі в обєднанню »Сталь« був 6,44 т. з 1 $м^2$ поду[5]), але цього не можна узагальнювати і можна прирівнювати лише до 8 т. в Німеччині.

Витрата матеріялів по мартенівських цехах за останні 3 роки така[6]).

Витрата свіжого чавуну на 1 т. мартенівської сталі (в т.):

	Рр.: 1932	1933	1934
Старі металярні Півдня (Обєднання »Сталь«)	0,7640	0,7910	0,800
„ „ Уралу	0,600	0,653	0,710

Витрата умовного палива на 1 т. мартенівської сталі (в т.):

	Рр.: 1932	1933	1934
Старі металярні Півдня	0,341	0,341	0,270
„ „ Уралу	0,340	0,379	0,320

Як бачимо витрати чавуну зростають, а палива трохи зменшуються; особливого поліпшення процесу не помічається.

Динаміка продукції чавуну, сталі, й вальцьованого металю представляється так (в тис. т. і у %% до СССР)[7]):

[2]) Плановое Хозяйство, 1935, ч. 2, ст. 38, 209.

[3]) Плановое Хозяйство, 1935, ч. 10, ст. 53.

[4]) Перспективы развития металлургии, 1929, ст. 429.

[5]) За индустриализацию, 11. I. 1936, ст. 4.

[6]) Плановое Хозяйство, 1934, ч. 5—6, ст. 7.

[7]) Капиталистические страны в 1913, 1928—1934, 1935, ст. 41, 43.

Роки	Південь		Схід		Центр		СРСР	СДПА	Німеч.	Франц.	Англія
	тис. т.	%	тис. т.	%	тис. т.	%	Тисяч тонн				
					ЧАВУН						
1913	3107,5	73,7	913,4	21,7	195,1	4.6	4216,0	31463	10916	8948	10425
1927	282391,1	72,4	673,7	21.4	188,7	5.6	3282,9	38768	11804	10072	6716
1932	4299,9	69,7	1413,0	24,5	357,7	5,8	6172.7	8922	3933	5537	3630
1933	4681,0	60,8	2027,0	33,6	425,0	5,9	7133,0	13560	5267	6324	4190
					СТАЛЬ						
1913	2712,6	64,1	906,6	21,4	611,8	14,5	4231.0	31833	11769	6973	7787
1927	282498,8	59,1	904.6	23,0	759,8	17,9	4250.9	52371	14318	9479	8656
1932	3562,2	60,3	1050,2	19,2	1219,7	20,5	5922,0	13900	5743	5640	5346
1933	3842.2	56,2	1547,6	22,7	1445,1	21,1	6832,9	23604	7586	6541	7115
					ВАЛЬЦЬОВАНИЙ МЕТАЛЬ						
1913	2306,5	65,8	668,5	19,1	531,0	15,1	3506,1	25189	9520	3502	7000
1927	282005,7	59,0	771,6	25,4	531,5	15,6	3408,4	38267	10596	6456	7537
1932	2245,2	64,2	637,9	16,8	816,6	19,0	4289,0	10619	4147	4251	4624
1933	2933,5	59,2	1031,8	21,0	940,3	19,2	4905,6	17004	5463	4710	5403

За наведеними даними виріб кожного ґатунку металю зростає, хоч і не в однаковій степені. Коли ми це зростання кількості чавуну порівняємо з довоєнною продукцією за останніх 22 років (1891—1913)[8]), яка в к. Росії, без ц. Польського виносила 102,9 тис. т. річно, то констатуємо, що за останніх 20 років (1913—1933) ціла металюрґія СССР дала річний приріст 145,8 тис. т., або більше, ніж на 40% довоєнної. Але якщо цим же методом визначити приріст для південної металюрґії, що була й лишається пнем індустріялізації СССР, то відповідно одержимо: 95,9 та 78,7 тис. т., або зменшення на коло 18%. Ясно, що розбудовують переважно райони Сходу, головно Уралу, а нормальний розвиток Півдня гальмується. З другого боку чим квалітативніший метал, тим релятивно менше його одержується на Півдні , а більше в Центрі. Особлива ж відсталість у цьому відношенню південної металюрґії та почасти й загальної кидається до очей при порівнянні з ґатунковим складом виробу в капіталістичних країнах. Останні через кризу зійшли у витопці чавуну (крім СДПА) нижче рівня СССР, але сталлю й особливо вальцованим металем вони значно переганяють СССР, а тим більше Південь, який експлюатують кольо-

[8]) Тяжелая индутрия в СССР, 1936, ст. 263.

ніяльними методами. Коли порівняти відсоткове відношення одержаної сталі й вальцованого металю до витопленого чавуну перед війною й за влади СССР із капіталістичними країнами, то одержимо такі числа:

Роки	Південь		Схід		Центр		СДПА		Німеччина		Франція		Анґлія	
	сталь	вальц.м.	сталь	вальц.м.	сталь	вальц.м.	сталь	вальц.м.	сталь	вальц.м.	сталь	вальц.м.	сталь	вальц.м.
1913	87,3	74,2	99,2	73,3	313.6	272,1	101,0	80,0	107,8	87,2	77,9	41,4	74,6	67,1
1933	82,1	62,7	76,3	50,9	340,0	212,2	174,1	125,4	144,0	103,8	103,2	76,0	169,7	89,1

Після цих даних що до виробу сталі за імперії в найнесприятливішому положенні була південна металюрґія, а у вальцьованому металю вона дорівнювалась до Сходу, значно відстаючи від московського Центру. За влади СССР це положення значно погіршується для Півдня й Сходу; після революції зростає їх роля як постачальників півпродукту-чавуну для Центру. Відсталість металюрґії Сходу Европи особливо вражає у порівнянні з капіталістичними країнами, де після війни надзвичайно зростає виробництво сталі (скрізь більше, ніж чавуну, від 3,2 до 74,1%) і вальцьованого металю, очевидно із переробки старого заліза.

Розвиток якісної металюрґії відбувався головно шляхом тиґельного топлення, а електрометалюрґія розцвіла уже після війни навіть у керівних у цьому відношенні капіталістичних країнах, а саме: в СДПА електросталі в р. 1913 одержувалося 0,11% усієї сталі, а в р. 1932 — 1,76%; відповідно у Німеччині — 0,42 і 1,28, у Франції — 0,45 і 2,73%[9]). Відстаюча металюрґія колишньої Росії перед війною мала лише одну електропіч і все своє незначне добування якісного металю робила в тиґлях, головно на Уралі. З розбудовою енерґогосподарства, зі зростанням вимог на якісний метал і в СССР почали будувати електропечі. Останніх на рік 1933 працювало 53, споживаючи 235,5 млн. квт. год. електроенерґії і витоплюючи 162,5 [10]) тис. т. металю, що склав 2,37 загально одержаної за той рік сталі. Будова Дніпрельстану причинилась до будування 10 електропечей (2 уже збудовано) на Запорожсталі на продукцію 1621 тис. т. якісної сталі. З реалізацією цих проєктів (мабуть в 1937, 1938 рр.) в ділянці якісної металюрґії і Південь дорівняється до капіталістичних країн.

На особливу увагу серед якісних покажчиків заслуговують кошти виробництва на одиницю одержаного продукту і продук-

[9]) Капиталистические страны в 1913, 1928—1934 гг., 1935, ст. 44.

[10], [11]) Плановое Хозяйство, 1935, ч. 2, ст. 35, 43, 44, 45.

тивність праці робітників. В цих покажчиках сумуються всі технічні й економічні умовини виробництва. На жаль вичерпуючих даних по цих покажчиках бракує. Кошти виробництва важко більше-менше точно визначити за влади СССР через відсутність стандаризованої одиниці міряння. Витрати виробництва й продуктивність праці в значній мірі залежать від степені механізації окремих процесів в металюрґії та від енерґоозброєння робітників. За С. Струміліним в р. 1913 в металюрґії СССР на 1 робітника припадало 7,34 HP механічної потужности, а в СДПА в р. 1929 — уже 18 HP[11]). Зате робітничі кадри на одно заведення (один аґреґат) в американській металюрґії вдвічі і втричі менші, ніж в СССР. В 1933 р. механізованими печами витоплено чавуну: на Півдні — 29,3%, а на Сході — 46%[12]). Більша увага і тут до металюрґії.

В 1913 р. в чорній металюрґії Півдня працювало 83,8 тис. робітників, на Уралі пересічно в рр. 1911—1913 коло 85,1 тис. робітників, а на 1. I. 1934 в металюрґії СССР було — 290,9 тис. осіб (на Півдні 155,1 тис., на Уралі 68,2 тис. і в Центрі 18,0 тис.[13]). Коли порівняти приріст витопки чавуну, що по південній, скажемо, металюрґії піднісся в 1933 р. проти 1913 в 1,5 рази, і збільшення робітників (в 2 рази тоді ж і та ж), то мусимо зазначити, що особливого інтенсифікування праці проти довоєнного часу не виявлено. В 1913 р. 1 робітник витоплював пересічно 212 т. чавуну, а в 1933 р. — 266,4 т.[14]), себто на 25% більше. Цього піднесення за 20 років не можна вважати значним і при нормальному розвитку недосяжним. Взагалі ж продуктивність праці в ч. металюрґії СССР характеризується такими даними[15]):

	Річна продукція			Витрата праці на 1 тон. продукції	
	Заг. тис. тонн	На 1 аґр тис. т.	На 1 роб. тонн	В днях	В годинах
Високі печі	6836	77	266,4	0,96	5.8
Мартен. печі.	5144	22	145,0	1,75	10,5
Бесемерівські конв. . . .	664	83	646,0	0,39	3,34
Томасові конв.	159	40	434,0	0,58	3,48
Вальцов. сталі	4370	26	80,4	3,16	19,00

За цими даними найменше продуктивною є праця у вальцювальних цехах, що потребують і найбільш кваліфікованих робітників. Звичайно, що на продуктивність праці у вальцювальних

[12]) Социалистическое строительство СССР. Статист. ежегодн., 1935, ст. 182. Сходу впадає у вічі.

[13]) Тамже, ст. 488—491; Плановое Хозяйство, 1935, ч. 2, ст. 41.

[14], [15], [16]) Плановое Хозяйство, 1935, ч. 2, ст. 42, 43, 44, 41.

цехах значно впливає рівень їхньої механізації та середній сортимент вальцювання.

Платня робітників перед війною (1913 р.) у південній металюрґії була коло 41 карб. в місяць. На Уралі в цехах в. печей — 21,15 і в мартенівських — 23,1 крб. За сов. влади ж по СССР в цілому місячна заробітна платня змінювалась так[16]): р. 1925 — 46,13; 1927 — 68,79; 1928 — 75,61 і 1933 — 142,65 крб. Платня ніби з року на рік зростає, але при цьому ж падає і вартість карбованця, а через це не можна точно сказати, який в дійсности процес відбувається. З довоєнним станом можна порівняти лише 1925 і 1927 рр., коли ще публікувалися переводні індекси. Для 1927 р. цей індекс був кругло 2, а заробітня платня у цьому році на довоєнний курс була б 34,4 карб., себто нижча платні робітника південної і вища уральської металюрґії за 1913 р.

Що ж до власних коштів виробництва ч. металюрґії Сх. Европи за відновлювальний період, то, як і при заробітній платні, на перешкоді тут є відсутність сталої одиниці міряння. Відомості про це в радянській пресі також дуже обмежені. На XVIII Зїзді ВКП(б) Рудзутак у своїй доповіді висловився так[17]): Найкращим покажчиком ефективности металюрґії є рух власних коштів. Ось таблиця для чавуну (в карбованцях за тону):

Обєднання	1930		1931		1932		1933		%% до року 1930
	власні кошти	%	власні кошти	%	власні кошти	%	власні кошти	%	
Сталь	49,94	100	53,77	108	68.19	127	73,33	107	147
Східсталь:									
деревяний	63,07	100	91,51	145	107,01	117	103 58	97	164
мінеральний	57,19	100	80,54	141	126,84	157	99,52	78	174
Центросталь	65,51	100	74,61	114	84,62	113	95,87	113	146
Кузнецька металярня	—	—	—	—	116,10	—	91,39	79	—

З наведених даних ясно лише, що південний чавун є найдешевший, а який саме рух вл. коштів ці числа визначають, цього невтаємниченому в зміни вартості карбованця відгадати неможливо.

Таким чином відновлювальний період чорної металюрґії увесь час відбувається під гаслом творення металюрґійних велетенських центрів на Сході (тимчасом на Уралі й Кузбасі). Починаючи

[17]) Известия, 1934, ч. 30, 4/II, ст. 3.

від розміру інвестицій, нових будов, підготування сировини і всіляких поліпшень головна увага звертається на металюрґію Сходу. Та всеж базою як метальопромисловости, так і взагалі індустріялізації цілого СССР ще й досі залишається Південь. Останній одначе що до ґатункового складу виробництва має головне завдання постачати півпродукт-чавун.

Металюрґія СССР у більшости покажчиків лише наближується до її положення в капіталістичних країнах, а в деяких ще значно відстає.

Взагалі розвиток металюрґії Сходу Европи несе тавро якихось окремих припадкових зявищ, а не сталих досягнень. Цей розвиток можна вважати лише певним наближенням до тих перспектив, що виявилися в цій галузі на Півдні за капіталістичних умов.

Південна металюрґія у відновлювальному періоді у деяких покажчиках кількости і якости відступає взад. Ця металюрґія, маючи найліпші умови поміж іншими районами СССР для розвитку, і за влади СССР дає найдешевший чавун. Можливітсь широкого примінення бесемерування і томасування у південній металюрґії сприятиме подешевленню в ній і сталеливарства.

Розбудова металюрґії Центру основується головно на перероблюванні півпродуктів, що їх постачають південні металярні. Лише через працю і значний розвиток південної металюрґії ще з часів царату уможливилася швидка реконструкція на мінеральне топлення Уралу і взагалі його така феєрична розбудова.

Однак умови для природного розвитку південної металюрґії залишаються сприятливішими від уральських і східних. Через це при припиненні гальмування нормального розвитку металюрґії Півдня на користь інших районів СССР, вона швидко відновить належне їй становище і випередить інші металюрґійні центри Сходу Европи.

В. Іванис.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Як народжувався український кооперативний рух в Галичині

(Закінчення) *).

Якщо йде про відомі спроби кредитової й сільсько-господарської кооперації з тих часів, то вони бували чи не досконаліші від подібних їм західних в своїх основах. Голосний був прим., у Галичині в 70-их роках приклад Карлівської громади під Снятином на Покутті, зорґанізованої о. Андрієм Воєвід-

*) Початок гл. в »Кооп. Респ.« ст. 318, за листопад б. р.

к о ю[3]). Він один з найперших ширив у своїй громаді-парохії тверезість ще десь з 50-их чи 60-их років і то відразу в позитивний спосіб. Наперед старався, щоби парохіяне пізнали добре ціну збірної праці й ощадности. Тому намовив громаду, щоби з кількадесять-морґової громадської толоки, на якій паслася худоба, вилучити частину й що року орати й обсівати громадським коштом. Дохід з проданого збору ділив на дві части. Одна йшла на фонд громадської позичкової каси, друга — на зменшення громадських тягарів. Впродовж десяти літ каса зросла до 15 тисяч золотих а. в.*) власного капіталу. Вживано їх передовсім на те, щоби викупити заставлені в Жидів селянські ґрунти. Селянин в тих околицях позичав звичайно 20—40 зол. а. в. в Жида й давав йому в застав морґ поля та обовязувався його самий обробити. Застав такий тревав нераз довго, в нескінчене, селянин працював на своїм не своїм полі, ще й дарунками оплачував відсотки й вигоди.

Зорґанізована громадська каса в Карлові стала викуповувати заставлені ґрунти, але не віддавала їх зразу власникам, лише вживала на свій рахунок. За два роки, звичайно, зі збору одного морґа поля сплачувала довг з відсотками й віддавала його необдовжене власникові.

Зі спільного громадського фонду покривалися теж усякі громадські данини так, що ніхто індивідуально їх не платив. Брацтво тверезости згуртувало згодом усіх майже парохіян. Люди з того села відріжнялися від инших по всій околиці »гарною й чистою одіжжю і гордою поставою«, перед кожним величалися своїм парохом-провідником, що »н а в ч а в ї х б у т и л ю д ь м и«, як звичайно говорили, знімаючи при тому шапки з голов. Рівночасно пильнував о. Веєвідка школи й довів до того, що в 70-их роках у селі Карлові мужики читали, крім книжок, 30 примірників ріжних часописів.

Довго й гарно розвивався Карлів, бо коли в 1888 році VI. мандрівка української молоді навідалася до нього, застала ще читальню з 80 членів, »багату бібліотеку й много часописів«, 14.000 готівки в церковному брацтві, а небавом мав стати величавий будинок для місцевих установ і уряду громадського. Кермував громадою вже новий парох. Карлів наслідували передовсім сусідні громади: Стецева, Белелуя, Задубівці, Тучапи.

В Коломийщині був другий такий прикладний осередок українського спілчанства — село Мишин, у якому довгі роки працювали парохами о.о. Кобринські, батько й син. Про старшого згадував І. Франко, як про »найбільш активного українського патріота, що в праці між народом ніколи не приставав«. Він — писав Франко — »мимо старечого віку налякавби львівських цеховців

---

[3]) Гл. допись у »Правді« 1876, ст. 641 та згадку про Карлів в описі »VI. Мандрівки руської молодіжи в »Ділі« 1888, № 178.

*) а. в. = австрійської валюти.

українських своїми радикальними господарськими плянами економічних спілок ріжних типів«[4]).

Збереглися сліди діяльности й иншого осередка спілчанського руху 70-их років, знаного нині зі свойого дрібноощадностевого »дива«, — села Лапшина в бережанському повіті. Одна з найстарших в краю, лапшинська Читальня, невідомо з яких фондів — мабуть з власних тамошнього пароха — видала 1874—5 р. дві брошури: 1. »Талмуд, або наука о жидівській вірі«. 2. »Нове житє — новий лад«. З продажі першої, чистий дохід призначено на підмогу крамниці в Лапшині, яка мала стати гуртівнею для заложених філій в Болотні, Вербові і Розвадові (під Поморянами). Ці спілки не прожили здається довго, повалені конкуренцією; допомагала їй у тому теж адміністрація, замикаючи часто крамниці, мовляв: »нафта може запалитися«.

Дописі з тих часів згадують теж часто про діяльність учителя Петрова, який боровся з адміністрацією, Жидами й дідичами, засновуючи крамниці в Золочівщині й Брідщині.

Непроаналізовані й непорівнані залишаються ще теж щадничо-пожичкові »Правди« ентузіяста о. Танякевича в Закомарю, Білому Камені, Скваряві й Пітричах; — про те, як заснувати й вести такі орґанізації, видав їх творець окрему пропаґандивну брошуру.

Маємо надію, що при пильніших дослідах дасться віднайти ще не один цікавий спомин по сотках існуючих тоді кас, шпихлірів, крамниць, так що до їх орґанізації, як і моральних, та матеріяльних досягнень.

Не забували галицькі народовці й за орґанізацію решток українського елєменту в місті, намагаючися і тут відродити духа солідарности й господарської самодопомоги.

Одним з давніших невтомних пропаґаторів відродження українського міста був проф. М. Желехівський. Він-то у Львові разом з відомим українським міщанином-народовцем піклувався заложеним у 1872 р. міщанським товариством »Побратим«. За їх прикладом пішли й менші міста, що, навязуючи до традиції старих наших міщанських брацтв, закладають товариства: »Поміч« в Підгайцях 1874 р., »Надію« в Збаражі, »Поруку« в Поморянах 1875 р. і »Руський Цвіт« у Глинянах. Спонука до заснування тих товариств виходила від укр. інтеліґенції, від неї йшли й перші пожертви на всякі засоби національно-освідомлюючої акції серед нашого міщанства. Щоб вирвати його з рук лихви повстали дрібні спілкові каси, почалася пропаґанда дрібної ощадности, були якісь спроби спільного закупу матеріялів для ремісничих варстатів.

До 1876 р. ми маємо також часті звістки в галицькій українській пресі про орґанізацію й досягнення наддніпрянського спіл-

[4]) „Przegląd Społeczny". 1887, str. 34,

[5]) Гл. »Правду« 1876 р. ст. 655—8.

чанського руху, особливо докладні про кредитові товариства Чернигівщини[5]).

Указ 1876 р. скував на Наддніпрянщині не лише українське слово; спинив він теж буйні почини українського спілчанського руху.

Відповідником суспільно-національного тиску по тому боці, озвалася теж плянова нагінка на український рух і в Галичині (таких паралєль маємо в українській історії більше). Противна преса стала цькувати на »Русинів«, вказувати урядові на них, як на небезпечний суспільно й політично для держави елємент. Почалися труси й арешти в одних і тих самих часто осіб за трираменний хрест, схизму і за соціялізм. За нігілістично-соціялістичну пропаґанду арештували не лише молодого Франка й товаришів; арештували за неї теж питомців духовної семінарії, добачувано її в наших церковних євангеліях і молитовниках[6]). Розсівалися чутки, буцімто приготовляються серед нашого населення жидівські погроми й т. п.

В такій атмосфері на межі 70-их і до 80-их років у Галичині не припинюють народовці своєї акції самооборони, лише стають більш рішучі. Надії їх на опіку уряду опадають. Що »Русинів пожертвувано«, видно було щораз виразніше, тому й треба було їм одностайно стати до оборони. Головним речником економічної програми галицьких Українців того часу був Володимир Навроцкий, здібний економіст, теоретик і політик. Другий — Володимир Барвінський, щирий друг першого, гасло орґанічної праці, господарської самодопомоги кладе підставою задуманої політичної акції, що мала на тому ґрунті обєднати розбиті українські національні сили в краю. Оба вони шукали не лише невтрального ґрунту, на якому годилися б в праці для народу народовці й старорусини; шукали вони теж приємливої синтези національного й соціяльного моменту. Бо не без впливу на них були соціялістичні гасла, особливо їх етичні елєменти, що переважали ще тоді в західньо-европейському соціялізмі. Так, як там, так і в нас молоді народовці намагалися годити їх зі своїм гарячим націоналізмом, християнським світоглядом і традицією. Близький приклад сусідів, Поляків, зберіг їх перед національною рівнодушністю космополітів (приклад той зберіг нам і молодого Франка). І в господарській орґанізації вчилися народовці теж чимало у сусідів, які в тому часі переходили в національній політиці в усіх займанщинах на поле т. зв. орґанічної праці. Досягнення познанських Поляків у боротьбі з Бісмарком і методи їх боротьби стають і в нас відомі.

Український економічний рух, що в 70-их роках мав більше характеру стихійної соціяльної самооборони, набирає щораз

[6]) Австрійському урядові не перешкоджувало це в тому саме часі кокетувати віденських соціялістів, щоб мати в них противагу в непорозуміннях з Римом, наслідувати Бісмарка, що теж тоді шукає контакту зі своїми соціялістами.

більше продуманости й пляновости. Справа економічної самодопомоги стає одним з найважніших предметів нарад першого й другого українського віча у Львові 1880 і 1883 р. і таких самих національно-політичних віч по краю. Орґанізатором їх був Володимир Барвінський. В розгарі тієї праці вмирає нагло 1882 року »найрозумніший« з народовців Володимир Навроцький, а 1883 року Володимир Барвінський. Та на щастя на зміну являється в краю молодий і енерґійний Василь Нагірний, довголітний відтак піонір орґанічної праці галицьких Українців. Сходиться він з Франком, який наче б переливав у Нагірного ідеї й почини двох Володимирів, яких думки сам поділяв і високо цінив. Сходиться він теж з цікавою людиною, що від кількох літ пропаґувала гасла й методи орґанічної праці, економічного подвигнення народу, редактором »Господаря і Промишленника« Апольоном Ничаєм, який знов орієнтує відсутнього довший час у краю Нагірного в краєвих економічних обставинах.

Щоби скоординувати самочинну економічну орґанізацію на місцях, підпомагати її й повести пляного, за спонукою А. Ничая і його однодумців з інтеліґенції Станиславівщини повстало 1881 р. (статут з 1. січня 1882 р.) »Господарсько-промислове Товариство« з осідком у Станиславові. Мало воно на меті старатися всякими дозволеними способами за піднесення господарства австрійських Українців. Ширити господарські відомости словом і друком, посередничати в закупі господарського знаряддя, машин, насіння, навозів, розплодових звірят, уладжувати господарські вистави, закладати щаднично-пожичкові каси, реміснична й торговельні спілки, закладати й удержувати господарські школи, висилати мандрівних учителів господарства, видавати господарську пресу, літературу й т. п.

Та до тих ріжнородних цілей намічені були дуже слабі засоби. Розходи товариства мали покриватися з невеличких вкладок членів (з 50 сот. вписового й 1 зол. річно), добровільних датків і пожертв, завіщань і леґатів та доходів з продажі ефектів. Орґанами Товариства були загальні щорічні збори, виконуючий орґан — Центральний Виділ, Філії, господарські кружки й аґентури по краю. Орґаном товариства став перенесений з Коломиї до Станиславова »Господар і Промишленник« А. Ничая. Між основниками крім скромного Ничая були священики, вчителі, міщани, власники більшої земельної посілости. Між співробітниками по краю відомі дотогочасні суспільні й політичні діячі — і то народовецького й староруського напрямку (між ними о. Качала, Танячкевич, Василь Нагірний, брати Заклинські Олекса й Леонід, Іван Борисикевич, о. Петрушевич, парох Єзуполя і ин).

Товариство вже в першому році існування обєднало біля 500 членів фізичних осіб всякого стану — інтеліґенції, міщан, селян, 2-ох більших землевласників, та правних осіб: громадських урядів, кас, шпихлірів, читалень »Просвіти« й ім. Качковського, церковних брацтв, шкільних рад і т. д.

Працю зразу повело Товариство досить пляново. Почало від збирання інформацій через своїх аґентів про економічні відносини в краю, про яіксть ріллі, способи управи, ремесла, природні підстави для промислу, про існуючі економічні орґанізації свої й чужі, про початки еміґрації й її висліди, про можливости гуртового збуту продуктів і т. д.[7]).

Почалися господарські відчити в краю, та адміністрація стала робити перешкоди (забороняє прим. відчити поза місцем осідку товариства, замикає крамниці і т. д.).

»Господарське Товариство« не проіснувало довго. І сама його формальна структура, політичні перешкоди й власний соломяний вогонь склалися на те.

Та є всякі дані на те, що еманацією його й континуатором його цілей стала »Нар. Торговля« 1883 р. Бож провідники її Нагірний і Ничай брали найчиннішу участь у працях »Господарського Товариства« й багато пунктів зі статуту його перейшло відтак в перший статут Народної Торговлі. Також початкова орґанізаційна праця »Народної Торговлі« й її провідників, закріпившись у Львові, простягається на Станиславівщину й Покуття, де потреба економічної орґанізації була найпекучіша, бо тоді здовж нової залізниці йшла найжахливіша експлуатація нашого населення, розпоювання його, видирання мізерних заробітків.

Першими найдіяльнішими в краю були власне філії »Народної Торговлі« в Коломиї й Снятині, які найцікавіше орґанізували собі, як підбудову, спілкові й приватні крамниці.

Зустрілися вони там декуди зі старшими спілчанськими починами й їх діячами. В 80-их роках виїздив туди часто Нагірний на орґанізацію. З почину коломийської філії повстала на уділах спілкова »Карпатська крамниця« в Яблонові, що мала більше завдання вимінно-збутової централі підгірських околиць. Плянувала вона теж заложити свої склади в Городенці, Заліщиках, Чорткові, Обертині й дальше на долах. Тоді теж за почином Нагірного з порозумінням місцевих підгірських суспільних діячів (між ними інтеліґентів, міщан і селян, діяльних вже на тому полі молодих дра Трильовського й Сев. Даниловича) повстала »Гуцульська спілка промислова в Коломиї«.

Заслужений і дуже цікавий орґанізатор і пропаґатор спілчанського руху в тих околицях був Ілярій Гарасимович. Він м. ин. прилучився теж був до мандрівки студенської української молоді, й коли студенти вели національно-освідомлюючу акцію в часі мандрівки по Покутті й по горах, то він виголошував відчити про спілчанство й давав практичні поучення в економічних справах.

Під кінець 80-их і на початку 90-их років прибирає в Галичині український спілчанськикй рух може менш масовий, але більше як досі формально-правний характер. Передовсім кредитова коо-

[7]) Матеріяли по »Господарсько-промисловому« товаристві зберігаються в рукописному відділі Бібліотеки Н. Т. Ш. № 407.

перація, змушена придержуватися закону з 1873 р. про зарібково-господарські стоваришення, непозбавлена своєрідних прикмет, засвоює собі помалу теж методи західно-европейського кооперативного руху.

Найшла вона собі ревних провідників та ідейних переемників спадщини 70-их років.

На чолі політичного руху галицьких Українців стає гурт правників, назагал близьких собі товаришів і ровесників: Др. Евген Олесницький, Др. Кость Левицький, Др. Степан Федак, Др. Теофіль Кормош, Др. Дамян Савчак, Теофіль Бережницький і ин.

Вони теж перебирають у свої руки плянову орґанізацію нашого довоєнного спілчанського руху (як підстави укр. національної політики в Галичині). Та про ці часи й працю маємо вже докладніше списану історію, маємо ще й живих свідків та їх співробітників.

Велика заслуга наших повоєнних кооперативних діячів, що відбудовуючи україн. спілчанство в Галичині, стараються ставити його на твердих і випробованих у світі кооперативних основах. Та не менше важне перед нами завдання зберегти теж додатні прикмети прадавнього національного спілчанства. Денеде заціліло воно ще в народі, денеде збереглися його символи. Требаб деяким з них присвоїти формально-правну орґанізацію модерних кооператив (от хочби полонинським спілкам, торговельно - овочарським, лісо - робітничим і т. д.), деякі втягнути в існуючі господарські кооперативи в селі, як їх добудови, як засоби для орґанізації не лише кооперативно-громадської співпраці, але й сусідського кооперативного співжиття (прим. ріжного роду толоки, вінування сироти, весільні приноси, переносини і т. д.).

Зберігати теж і відроджувати треба й символи прадавнього національного спілчанства, впроваджувати його в наші кооперативні свята й обряди. Вони скріплятимуть духову звязь кооперативної громади, вони й збагачують кооперативну ідеольоґію, вони поможуть творити в нас національно-кооперативну культуру, що з нею входимо й нею збагачуємо міжнародній кооперативний рух.

Треба нам теж слідкувати за тим, як нині і кожного дня, український кооперативних рух творить нові не лише матеріяльні, а й моральні цінности, навіть нові, правда ще не цілком викристалізовані форми кооперативного будівництва й орґанізації.

Товримо національну культуру на кооперативній основі. Вчімося в народів, що перебували, або перебувають у подібних з нами умовах існування, та навязуймо і до нашої спілчанської традиції, щоб наша праця виявила індивідуальність активної нації.

І. Витанович.

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ.

Українська торговля і рідний промисл

В останніх часах на наших землях завважуємо замітне поширення орґанізації нашої торговлі та в парі з нею появу нових клітинок українського промислу. Явище, очевидно, дуже відрадне.

Але, приглядаючися ближче до ділових взаємин нашої торговлі й українського промислу, спостерігаємо такі відємні явища, які в самій основі унеможливлюють правильний розвиток цього преважного відтинку нашого господарського життя.

Наша торговельна орґанізація ще в своїй величезній масі не проявляє потрібної активности для збуту виробів рідного промислу.

Попробуйте основно переглянути полиці наших крамниць і ви знайдете на них богато тих товарів чужого промислу, які вже продукує наш рідний промисл, для якого, на жаль, нема місця в українських не тільки приватних торговельних підприємствах, але й навіть і в кооперативах.

Спитайте про причину того сумного явища і вам немов з мішка посипляться готові »арґументи«: що чужий товар або »ліпший«, або дешевший, або вкінці, що його радо купують консументи, тоді, як вироби рідного промислу трудно збувати. — Для пересічного нашого консумента ті »пояснення« є вповні вистарчаючі, щоби він з легкою совістю міг купувати чужі вироби і вдоволитися тою патріотичною заслугою, що він таки купив товар в українській крамниці згідно з кличем »свій до свого«, хоч в дійсности не »по своє«.

В омані чужої суґестії.

Відома річ, що великий промисл поза питанням самої продукції звертає найбільшу увагу на рекляму, яка нині є вже окремою наукою, побудованою на глибокому знанні психіки людської маси. Доцільно вироблена форма пропаґанди, її розподіл у часі та її степенування дають у висліді той ефект, що звичайний сірий покупець приймає чужу, вміло підсунену думку за свою і не здає собі справи, що йому в голову просто втовкли чужий погляд про »модність« товару, його »найкращу« якість, дешевість і т. д.

Реклама коштує великі гроші. Молоді українські промислові підприємства, не маючи потрібних засобів навіть на належне вивінування свого виробництва, не можуть, принайменше в своїх початках, здобутися на потрібну рекляму, щоби вона могла протиставитися чужій пропаґанді. Звідси назовні випливає перша причина »блідости« й »мізерности« нашого початкуючого промислу в порівнанні до широко розреклямованих виробів могутніх чужих фабрик, які для підсилення свого впливу на українське населення лізуть у його душу через рекляму в українській пресі, через анґа-

жування до продажі своїх виробів аґентів українців, а навіть цілі українські торговельні підприємства і т. д.

Модність і якість товару — це поняття наскрізь нестійні (релятивні). Поняття моди, як сказано, здебільша не випливає з власної дійсної оцінки покупця, але майже виключно з суґестії пропаґанди промислових маґнатів.

На якости пересічний покупець, а навіть торговець не розуміється, бо для оцінки якости товару треба знати саму техніку виробництва і технольоґію сирівців. На загал про якість товару судить більшість людей з зовнішнього вигляду товару та його блеску.

Про правдивість цих фактів можна найкраще переконатися, наприклад, у ділянці текстильних виробів. Чужі фабрики виробляють богато так званих дешевих тканин з найгіршого матеріялу. Якби наш пересічний покупець бачив той товар на ткацькому станку, то він би ніколи не згодився його купити. Але та тканина не доходить до нього у такому природньому виді. По її витканні фабрика пускає той товар через ряд коштовних машин, як пралки, крохмалярки, парові праси і т. д. і щойно тоді доходить цей товар до покупця. — Наш консумент купить товар, злакомившися на його зовнішній вигляд, і щойно по першому випранні переконується про його кепську вартість.

Вироби нашого початкуючого текстильного промислу того зовнішнього блеску не мають, бо наш промисл не в силі ще здобутися на коштовні викінчальні машини. Про якість виробів нашого текстильного початкуючого промислу переконується наш консумент щойно по випранні купленого товару, бо стрічається тут з явищем зовсім неочікуванним: товар, що при закупі не мав свого блеску, по випранні прибирає далеко кращий вигляд.

Справа оцінки якости виробів вимагає присвяти окремої уваги і всестороннім висвітленням цього питання повинні занятися окремі фахові орґани.

Чому українська торгівля і ціле орґанізоване українське суспільство повинні за всяку ціну на ділі піддержувати рідний промисл.

У цілому світі кожна держава посвячує весь свій державний апарат на те, щоби сприяти розвиткові свого краєвого промислу. У цьому прямуванні держави не нехтують навіть такими засобами, як заборона ввозу дешевих і кращих виробів чужих держав, накладання мит на ввіз чужих виробів, щоби унеможливити конкуренцію чужого краще орґанізованого промислу з краєвим гіршим і дорощим виробництвом, видавання премій на вивіз краєвих виробів за кордон, себто доплати з податків цілого населення для свого краєвого промислу, щоби вможливити його розріст та не допустити до відпливу краєвих капіталів до чужих держав.

Всі ці заходи мають на цілі створення як найбільше варстатів праці для своїх громадян, для хліба і засобів прожиття свого населення.

Мало того: коли ці господарсько-орґанізаційні заходи не вистарчають, то держава просто з податків населення видає безробітним прямі допомоги для піддержання життя своєї людности.

Річ ясна: віссю всього державного життя, життя народів, їх політичної і культурної сили — це існування живого людського орґанізму, його хліб і можність життя.

Для створення тої можности існування держави, ми, хочемо, чи не хочемо, платимо податки, платимо дорожче за гірший краєвий виріб і т. д., і чомусь всі вважаємо це за річ самозрозумілу.

Але у відношенні до нашої рідної продукції ми чомусь стаємо на ґрунті 100%-ого господарського лібералізму і в практиці відкидаємо необхідний національний господарський протекціонізм, без якого не можливий, принайменше в своїх початках, розвиток українського промислу.

Без власного національного промислу не створимо модерної нації і здійснення наших ідеалів буде дальше лежати в сфері тужливих мрій. Наші близщі і дальші противники розвиваються і кріпнуть і ми з ними можемо мірятися лише тоді, коли матимемо принайменше рівні сили.

Питання власної національної державности є завершенням всестороннього господарсько-культурного розвитку нації.

Національна господарська самовистарчальність не мислима без власного національного промислу.

Вже прийшов крайній час, щоби з фраз про: »нація понад усе« і подібних словесних ліцитацій перейти до тихої справжньої праці для скріплення самих основ національного життя. Нація — це людський матеріял, який потребує щодня їсти, вбратися і який щойно тоді може плекати свою культуру. Скільки наших братів безробітних, голодних і обдертих? Правда, міліони! Чи даємо тим голодним допомогти на безробіття? Ні! Бо більшість з нас і не може дати.

Тож усі наші зусилля спрямуймо на те, щоби дати їм працю.

Тому, як тільки родиться де небудь наш рідний промисл, у якому знаходить працю бодай кілька наших людей, купуймо його вироби, хочби вони були навіть хвилево дорощі, розуміючи, що кошти виробу кожного початкуючого промислу, який не розпоряджає належним основним капіталом, є більші, як давно просперуючого великого промислу.

Без тої жертви нашого громадянства не створимо і не розбудуємо власного промислу. Коли на цю жертву йдуть цілі держави, то чому ми, недержавна нація, не маємо йти? У нас цю ідею навіть дуже легко перевести в життя, бо в масі наш народ має глибокі ідейно-моральні основи. Якщо до цього діла щиро возьмуться наші господарсько-суспільні верхи, наша преса і свідоме українське громадянство, то неможливо, щоби це діло не увінчалося повним успіхом. — Коли наш український селянин, робіт-

ник та інтеліґент приносив себе в жертву в наших визвольних змаганнях, то цієї меншої жертви він напевно не пожаліє.

Щоби наші нові промислові підприємства не могли зловживати довірям громадянства, то для тої цілі повинна існувати відповідна громадська контроля. Це відноситься головно до приватницьких підприємств, бо кооперативні промислові підприємства мають уповні достаточну суспільну контролю.

Для забезпечення успіху в орґанізації збуту виробів рідного промислу треба нам у першу чергу паралїжувати суґестію пропаґанди чужого промислу і натомість поставити належно свою рекляму. При продаванні наших виробів не вільно продавцеві-українцеві ставитися пасивно до реклями рідного промислу, бо вже через ту пасивність він мимоволі працює на користь реклями чужих виробів. — Українська торгівля мусить проявляти максимальну активність у продаванні виробів рідного промислу, послуговуючися усіми доцільними арґументами, починаючи від фахових пояснень щодо »модности« і якости товару та кінчаючи на громадсько-суспільних мотивах.

Тріскучий словесний »патріотизм« мусимо вже раз заступити патріотизмом повседневних тихих діл. Реальні вчинки мають бути мірилом національної свідомости, єдности і патріотизму.

Нічого не вартий такий »патріот«, що ходить в убранні, невшитому нашим кравцем, з матерії неукраїнського виробу, якщо такий виробляє українська фабрика і т. д.

У цій, на перший погляд, дрібній праці виховаємо нові, міцні характери, послідовних людей чину, що на ділі люблять брата.

Через активне попирання рідного промислу створимо нові многочисленні варстати праці для українського спролєтаризованого населення, створимо й виховаємо нові кадри українських фахівців, керманичів і найважніше — нову незалежну українську робітничу клясу з незалежними національними робітничими професійними орґанізаціями, які в кожній модерній нації відіграють преважну ролю. — (Український робітник, що працює в чужонаціональному підприємстві, хоч би він був національно як найкраще освідомлений, не в силі створити власної національної професійної орґанізації, бо він всеціло залежний від чужого працедавця і чужонаціонального робітника та через те мусить іти в хвості чужих інтересів).

Супроти орґанізованого наступу денаціоналізаційної і кольонізаційної політики розвиток нашого рідного промислу стане одною з могутніх підстав у змаганні українського народу за оборону і за природне поширення свого стану посідання.

І. Лучишин.

ГОНЧНРСТВО НА ПОЛІССІ*).

Відмінно від інших ґруп людового промислу на Поліссі, гончарство має сконцентрований характер (переважно в місточках) і виступає часто як головне заняття працюючої у нім людности.

Гончарське виробництво на Поліссю скупчилося в місцевостях, богатих спеціяльними сортами глини, а саме в Городні (столинського повіту) і в Пружані. Невеличкий осередок того виробництва знаходиться також в Рожані, косовського повіту. Давніше гончарство процвитало ще й в Кобриню та Пінську. По війні в цих місцевостях гончарське виробництво занепало зовсім; один лише слід залишився по нім в обох тих місцевостях — це назва Гончарської вулиці.

Під оглядом якости гончарські вироби на Поліссі можна поділити на дві ґрупи: поливляні вироби вищої якости, продукція яких зосереджена в Городні, та неполивляні вироби, осередком виробу яких є міста Пружана й Городно. Серед неполивляних виробів слід виріжнити посуду, вироблювану з білої глини, й посуду, задимлену на чорносиво. Перша продукується в Городні і частинно в Рожані, а друга — в Пружані.

На Поліссі виробляються: збанки, горщики до варення, миски та спеціяльний рід малих макітер.

До війни гончарське виробництво Городна призначалося для б. російського ринку. Поливляні горщики вивозили кораблями до Мінська й Гомеля, а опріч того партії тих товарів йшли ваґонами у глиб б. Росії. За інформаціями місцевих гончарів пересічний вивіз горщиків більшого продуцента-поливника виносив до війни 30 возів тижнево. В повоєнних роках гончарська продукція в Городні значно впала.

Збутом неполивляних виробів займаються в Городні самі селяни-гончарі, які розвозять їх по довколишніх селах і місточках. Зате збутом поливляних виробів займаються переважно поливники-жиди, що постачають їх не тільки до сіл і місточок, але й до більших міст Полісся, Волині й Нозгородщини. Протягом року вивозиться загалом з Городна кілька тисяч возів з горшками.

В цілком примітивному стані знаходиться гончарське виробництво в Пружані, звідки походять неполивляні на чорно-сіро задимлені горщики. Ціла гончарська продукція в Пружанах спочиває в руках міщан. У відріжненню від городненських гончарів пружанці випалюють свої вироби у звичайних домових печах. Збутом пружанських гончарських виробів займаються самі вирібники, продаючи їх на торгах по довколишних селах і місточках. Лиш кілька гончарів вивозить свої вироби до Пинська й Берестя, де збувають їх у ярмаркові й торговельні дні.

Виключно льокальний характер має гончарське виробництво в Рожані, де є всього лиш кілька варстатів. Місцеві гончарі виробляють звичайні й поливляні горщики, збуваючи їх самі на місці або й по довколішніх селах.

Ціни гончарських виробів в останніх роках сильно впали. Ціна возу горшків у Городні перед 5-ма літами виносила пересічно 80 злотих; а нині — тільки 30—40 злотих. Одначе мимо сильного спаду цін гончарське виробництво як в Пружані, так і в Городні виказує сталу звишкову тенденцію. Причиняється до цього сталий попит на такі гончарські вироби серед убогої людности.

Акція, скерована до піднесення гончарської продукції на Поліссю,

---

*) „Kurjer Poranny", Варшава, 3. І. 1936 р. В ч. 319 з 16. листопада б. р. той же часопис знова помістив статтю про гончарський промисл в Городні (під заг. — „Dwadzieścia wieków garncarstwa polskiego"). — Ми вважаєм одначе за вказане ознайомити наших читачів з гончарством на Поліссі на підставі статейки старшої дати, бо ця статейка більш докладна й річева та не підложена, як новіша, патіотичними розумуваннями мабуть того самого в обох випадках автора (поодинокі вислови, не кажучи вже про думки автора, в обох статтях є ідентичні). — Ред.

мусить взяти на увагу ріжниці між поливляними й неполивляними виробами. Поважним браком гончарських виробів Городна є те, що вони не мають ніяких прикрас, ані жадних місцевих прикмет. Поліське гончарство моглоб розширити свій ринок збуту, якби виробляло посуду, прикрашену народніми мотивами, та спеціяльну ґалянтерію в роді статуеток. Останніми часами проби в тому напрямі робить гончар-християнин з коширського повіту. Його вироби мають запевнений збут у більших містах Полісся. Поважним відборцем тих виробів в Берестю є Базар Поліського Людового Промислу.

Значною перешкодою в розвитку того виробництва є брак моделів і викваліфікованих сил, що можна булоб усунути шляхом зорґанізовання інструкційної акції напр., через Т-во „Popierania przemysłu ludowego"; при помочи ремісничої палати.

Удосконалення гончарського виробництва є конечною умовою його розвитку. А це стане можливим тільки при запровадженню певних технічних удосконалень. При відповідних можливостях збуту гончарське виробництво на Поліссю моглоб, за прикладом довоєнних літ, працювати теж для заграничних ринків.

Поза тим зовсім не використані є поклади білої і жовтої глини в коширському повіті, та білої — в косовському, де при відповідній пропаґанді вдалосяб започаткувати ганчарство, як побічне заняття сільської людности, а почасти навіть і міської«.

Стільки „Kurjer Poranny". Але до цього репортажу слід додати ось який коментар з »Ґазети Польської (Ч. 256 з б. р., ст. С. Кушелєвської: »Жити і позволити жити«). Пані С. К. пише м. ін.: »Польське радіо надало 11 с. м. знаменитий репортаж п. З. Скерского під заг.: »У гончарів у Городні«. З річевих і простих слів прелеґента не забарвлених ніякою тенденцією, тільки часом тоном голосу підкреслюючих глибокий суспільний зміст тих спостережень, міг довідатися уважний слухач про річи на погляд дрібні і маловажні, які однак позволю собі визнати потрясаючими. А саме: все населення села Городно на Поліссю займається з давних давен виробом глиняних горшків. Місцеві торгівці і посередники скуповують ті горшки по 6 (виразно: шість) ґрошів за штуку! Посередники орґанізують »у власнім обсягу« поливлення тих самих горшків, потім продають їх гуртівникам і беруть по 25 ґр. за штуку. Селян не стати на матеріяли, потрібні до роблення поливи. Зорґанізуватися самі не потрафлять. Тому від довгих літ пасивно і слухняно жиють у тій новочасній панщині. Гончарів має Городно й околиця коло 4.000. Торгівців і посередників 18. Гончарі жиють у крайній нужді. Ціна 25 ґр. за горщик булаб для них б о г а ц т в о м. Поливу вміють робити. А одначе ідіотично і без міри позволяють доїти себе!

Змилосердилися вкінці над ними старостинські власти. Закупили більшу скількість матеріялів до роблення поливи. Заложили кооперативу вирібників. Що більше, збудували для тої кооперативи великий окремий дім. Але вже на першім ярмарку гуртівники заявили, що горшків поливляних в кооперативі не купують взагалі, навіть за дешевшу ціну, а на будуче будуть вимагати (вгадайте панство!)... картки, якаб стверджувала, що горнець одержав поливу з »покликаних« рук... З тої причини кооператива закінчила соромно своє безплідне життя. Потім запанував попередний стан: безпримірна нужда поліського хлопа і брутальний визиск посередників. Дім кооперативи стоїть пустий, коле в очи і вимовно свідчить темному поліщукові, що громадні почини і поміч »вищих чинників« то — ґузик.

Не маю права припускати, щоб прелеґент кольоризував. Зрештою ніяка фантазія не видумає такої ґротескової анекдоти. Таким жорстоким і таким безглуздим потрафить бути тільки — дійсне життя. Чотири тисячі людей в неволі 18-ти осіб! Чотири тисячі вирібників під батогом 18-ти посередників!

Не знаю, що чули інші слухачі радія. Я чула одно: хтось бє по лиці правопорядок батьківщини, а батьківщина наставляє йому лице... вісімнацять разів! Хтось інший підриває на довгі літа довіря чотирох тисяч горожан до державних властей; горожан темних, безрадних і... замешкалих дуже близько границі...

Доля городненських гончарів не відокремлена. Вона радше симптоматична, ніж спорадична. Історія всіх халупничих промислів у Польщі, це один ланцюх подібно понурих і потрясаючих анекдот. В дещо іншій формі повторяються вони в інших ділянках польського життя, головно на східних окраїнах. В торговлі збіжжам, деревом, худобою, кіньми, набілом, дробом, рибами, овочами, футрами, одягами.«

Другий рік збіжевого монополю в ЧСР. 26. XI. ц. р. відбула свої 2. заг. збори »Чехословацька Збіжева Спілка«, цебто збіжевий монополь в Празі. Зі звідомлення про ці збори довідуємося:

Спілка, через своїх 1871 комісіонерів, викупила від хліборобів по день 30. червня ц. р. 74.847 ваґонів ріжних збіж зі збору 1935 року. На день 30. червня 1936 на складах спілки було ще 72.263 ваґонів збіжжа непроданого.

Між комісіонерами Спілки було: 356 сіль.-госп. кооператив, 34 скотребних кооператив, 935 млинів, 546 приватних торгівців збіжжам. Ті комісіонери мали собі до помочі 3486 скупщиків. Для контролі, які ціни комісіонери платять хліборобам, заведено »збіжеві книжки«, які дістав кожний хлібороб-продавець.

Рахунковий рік спілка замкнула книжковим зиском у квоті 2,936.154 корон ч. Одначе, — зогляду на великі запаси непроданого збіжжа, яке треба консервувати, очевидна річ, що реальність цього зиску є сумнівна. Зиск заг. збори вжили на опроцентування уділів Спілки (по $5^1/_2$ проц.) і решту на запасний фонд.

Цих кругло 72.000 ваґонів збіжжа фіґурує в білянсі позицією 1,389 міліонів корон ч.

Персональні видатки Спілки досягли квоти 16 міл. кч., маніпуляційні 156 міліонів кч. (транспорт, складове і т. д.). Спілка заплатила державі поверх 15 міліонів титулом податку від обороту й зарібкового.

Звідомлення про заг. збори, що його подають празькі »Земед. Дружст. Лісти« цим разом вільне від звичайних давніше оптимістичних уваг про успіхи праці монополю.

З ЖИТТЯ КООПЕРАЦІЇ

Волинська кооперація«. Під цим заголовком находимо в луцькій »Українській Ниві« (ч. 14) довшу статтю, як заявляє редакція, кооператора з місця, де подаються деякі фактичні дати про стан кооп. справи на Волині, та крім того ще й деякі проєкти автора.

Зачнемо від першої справи. За звідомленням варшавського »Союзу рільничих і зарібково-господарських кооператив« за 1935 рік, де є окремий відділ звідомлення Окружного Відділу згаданого союзу в Луцьку — на Волині було (на 31. грудня 1935 р.): 264 кооп-в давних членів Союзу Рільн. Кооп-в, 241 кооператив, б. членів Ревіз. Союзу Укр. Кооп-в, 23 кооп-в, б. членів Союзу Пол. Кооп-в, 13 кооп-в, б. членів Союзу Німецьких Кооп-в, 13 кооп-в несоюзних. Разом 552 кооператив. — Після видів вони ділилися на такі ґрупи:

1. Щадничо-позичкові (нар. банки, каси Стефчика і Райфайзена) — 252.
2. Рільничо-торговельні, переважно в містах — 10.

3. Господарсько-споживчі, по селах — 217.

4. Ріжні (1 млин, 1 базар нар. промислу, 1 пасічничо-городнича, 1 овочарська, 2 бетонярні, 1 Нар. Дім, 1 шевська), — разом — 10.

5. Молочарські — 65.

Кооперативи, перебрані від РСУК становлять 43,7% загального числа кооп-в, обєднаних в Союзі. Між ними є: 217 госп. споживчих, 5 молочарських, 7 українбанків і 12 ріжних.

За рік 1935 прибуло всього 7 нових кооператив.

Членів було на 31. XII. 1934. у 526 кооперативах 89.763, в тім 93% селян.

Господарсько-споживчі кооперативи (217) мали 14.840 членів, значить пересічно 68 членів на кооп-ву.

Обороти госп.-споживчих кооп-в були в 1935 р. — 2419 тис., в 1934 р. — 2242 тис. зл.

Висліди діяльности: у 120 кооперативах в р. 1934 була надвишка 43.890 зл., в 42 кооп-вах страта 17.768 зл. Нетто надвишки 31.122 зл. У 1935 р. в 123 кооп-ах була надвишка 43.330 зл., в 39 кооп-ах страта 10.222 зл. Нетто надвишки 33.108 злотих.

Свою діяльність опирають госп. споживчі кооп-ви головно на власних капіталах, що становлять 74,3% збірної білянсової суми.

З наведених чисел видно, що господарсько-споживчі кооперативи на Волині це здоровий твір, та напевно робить велику службу в ділі оборони волинського села від лихви з боку приватної торгівлі.

Про стан кредитових кооператив звідомлення не подає на жаль даних. Автор одначе подає деякі відомости про давніший стан пяти »Українбанків«:

»Пять Українбанків (Почаїв, Рівне, Луцьк, Володимир, Остріг) всеж таки мають поважну цифру уділового капіталу і ощадностевих вкладок. Збірний білянс цих кооп-в на 31. XII. 1934. виносив: 812.014 зл. В тім: уділи 94.690, запасний фонд 211.611, вкладки 208.630 зл.

Молочарень перейшло від РСУК 5, під цю пору всіх молочарень на Волині є 711 (»Рільник« ч. 15/52). Молочарні РСУК (Вротків, Лаврів, Княгинінок, Уїздці і ін.) належать без сумніву до найкращих. Тут читаємо таку увагу: »Ми не маємо наміру звалити все, що українське. Розуміється, і в кооперативах з українським складом членів є багато ще недотягнень і хиб. Все-ж таки треба підкреслити, що навіть Поляки кооператори, які знають добре волинські стосунки і людський матеріял, що веде кооперативи, однодушно стверджують, що Українці - кооператори в працю вкладають більше посвяти, відданости й ентузіязму«.

Далі читаємо м. і.:

»У всякому разі на підставі вище наведених даних можемо твердити, що 40—45% кооператив, що належать до Союзу Р. і З. Г. К., по національному складові є чисто українськими. Не говорю також і про те, що в національно мішаних кооперативах Українці мають здебільшого переважаючу більшість. Виходячи з засади раціональної обслуги кооп-в, мємо відвагу твердити, що найкращі наслідки може здобути інструктор чи ревізор, звязаний з місцевою людністю спільним походженням, мовою, знаючий її психологію та духові потреби. З тих причин справа українського службового персоналу в Союзі є явищем цілком натуральним і конечним. Кількість його, на наш погляд, повиннаб бути пропорціональною до кількости українських кооператив і матеріяльних засобів, що їх складають укр. кооп-ви до союзу«. (Далі вичислено, що на всі 19 осіб в Союзі Луцьк повинно бути 7—9 українців, тимчасом там працює всього 3 українців і то на другорядних становищах). Автор критично оцінює тактику проводу луцького відділу Союзу, вимагаючи льояльного відношення до українських кооператив.

До цих уваг неназваного автора додала редакція »»У. Н.« замітку, в якій читаємо м. і.:

»Ми своє становище вже виявили, на ньому стоїмо й будемо його обстоювати: на Волині мусить повстати Волинський Ревізійний

Союз. Це єдине здорове розвязання такої важливої справи«.

Повищу статтю доповнюємо передруком ст. Д. Купчика (з »Нового Часу« ч. 239 з дня 22. X. 1936) під заголовком:

Українська кооперація на Волині. З загального числа 296 колишніх українських кооператив, зорґанізованих у РСУК у Львові, нас найбільше будуть цікавити кооперативи для закупу й збуту, що їх РСУК обєднував в кількости 259. З тих кооператив частина дістала іншу кваліфікацію, як кооперативи споживачів і перейшла до польського Союзу Спочивачів »Сполем«. Деяка частина з тих кооператив припинила свою діяльність взагалі, а решту перебрав варшавський Союз Хліборобських і Зарібково-Господарських Кооператив зі своїм повітовим відділом у Луцьку.

В цьому Союзі є тепер **ще 187 українських кооператив для загального закупу й збуту.**

До того є ще третій кооперативний Союз на Волині — це Волинський Кооперативний Союз »Гурт«, Волошинівського, з осідком у Рівному. З повищого видно, що українська кооперація на Волині згуртована під цю пору у трьох кооперативних централях.

В 187 кооперативах, обєднаних у польських кооп. централях обєднано **13.158 членів**, пересічно 69 на одну кооперативу, з уділовим капіталом **101.580 зл.**, пересічно 538 зл. на одну кооперативу. Загальний **торг** цих кооператив 31. XII. 1935 р. виносив **1,920.800 зл.**, пересічно **10.268 зл.** на кооперативу.

Ці цифри переконують нас про замітну кооперативну слабину, на яку складається мала кількість членів, брак торговельної дисципліни, коли зважимо, що в тих кооперативах продають членам і не членам, і т. д. Орґанізаційний Відділ, Варшавський Центр, не вивязується як слід зі свого завдання й не може заспокоїти потреб низової кооперації на Волині. Тут нема люстраторів, а самі ревізори, що значно збільшує кошти ревізії, а високі платні обтяжують адміністрацію самого таки Союзу, так що варшавська централя мусить до луцького Союзу рік-річно докладати. Союз не бере українських кооператив у належну оборону перед адміністраційними чинниками через що дуже часто приходить до того, що повітове Староство за що небудь кооперативу закриває, а Союз не може чи не хоче тому протиставитися.

Кооперативи типу Волошинівського на ґрунті Волині покищо експериментують. Цей тип кооперації свого часу дуже гарно розвивався на Східній Україні, головно в подільській губернії. Волошиновський, як старий, досвідчений кооператор, хоче цей тип кооператив поширити на терені цілої Волині. Чи це йому вдасться, покаже найближча будучність.

Першу споживчо - господарську районову кооперативу основано в Дубні, яка вже 1. IV. 1933 року почала свою торговельну діяльність. З днем 31. XII. 1935 р. таких районівок на Волині було 24 (торговельний район такої районівки 30 км. у промірі) з 99 роздільнями з **15.615** членами, пересічно 157 на одну кооперативу, з уділовим капіталом **101.730 зл.**, з чого на одну кооперативу припадало **1.027 зл.** вплачених уділів. Загальний оборот **1,855.800 зл.**, на одну районівку припадало пересічно **77.325 зл.**, що становило в пересічі на одну роздільню 18.745 зл. Торговля виключно з членами, отже тип тих кооператив оснований на дійсній кооперативній засаді.

Стан районівок з днем 31. VII. 1936 року представлявся так: районівок 25, розділень 108, число членів **17.381**, пересічно на одну кооперативу 695, вплачених уділів **119 тис. 114 зл.**, пересічно вплачено на одного члена 6.85 зл. Місячний торг **205.398 зл.**, пересічно на одну роздільну 1.901 зл., пересічна на одного члена 11.82 зл. в місяць.

З цих зіставлень виходить, що кооперативи типу Волошиновського вивінувані куди краще в оборотові капітали, як інші українські кооперативи на Волині, тому й мають кращий торговельний вислід. Та це ще не все; ходить про їх ідейний підклад, внутрішний контакт пом'ж членами, а його, бодай покищо, не вдалося ще наладнати.

Назагал у цілій волинській кооперації ті самі болячки, а це через брак відповідно фахових людей на місцях у проводах районівок, брак відповідних крамарів, а товарові манка починають і тут проскакувати.

Та найголовніше — це брак одного кооперативного проводу на Волині, який зумів би обєднати в одно всю українську кооперацію та надати їй своєрідне обличчя й вираз.

СЕРЕД КНИГ

Олександер Мицюк. **Нариси з соціяльно - господарської історії б. угорської нині Підкарпатської Руси.** Т. І. до другої чверти XVI. в., з 13 малюнками, накладом автора. Ужгород, 1936, ст. 246. — Либонь три роки тому з радістю привитали ми звістку, що проф. Мицюк зі своїми учнями почав вивчати історію українського Закарпаття та розплянував соціяльно-економічні досліди на місці, »в терені«. Найбідніша, покинена частина української землі сталася після війни предметом більшого зацікавлення; на її території пишуться теж сторінки історії, що матимуть значіння для всього українського народу. Закарпаття звязується щораз тісніше з матірним пнем, від якого, треба підкреслити, не відстала, мимо вікових лихоліть, дякуючи незбагнутій силі національної стихії. Наука, що творить духову силу нації мусить теж оформлювати стихію, зберігати й капіталізувати минуле для сучасности й майбутньости.

До війни українська наука мало цікавилася Закарпаттям*), притягало воно лише декого з етнографів і фільольогів.

Історики вдоволялися їх дослідами, або дослідами чужинців: Бідермана, Кайндля. Про тенденційні праці мадярів було нам мало відомо ізза незнання мадярської мови. Після війни знову найбільше причинилися до прослідження історії нашого Закарпаття чужинці, головно чехи: Нідерлє, Хальоупецкі, Кадлєц, москаль проф. Петров і ін. Появилося теж чимало причинків до історії Закарпаття і в українській мові, в більшости в популярних видавництвах наших дослідників, молодих таки закарпатських автохтонів і тих наших учених, що їх доля кинула туди (на щастя) на еміґрацію. Деякі з тих останніх, от як цікавий український дослідник суспільно-економічної історії Перфецький, більшість своїх праць змушений друкувати в чужій мові.

І хоч ще багато з історії й сучасного положення Закарпаття докладно науково не просліджено, всеж і те, що досі безпляново, без порозуміння зроблено, треба звести в цілість — синтезу. За це діло взявся проф. Мицюк. Свою новішу працю назвав »нарисами«, хоч вона не складається з окремих монографій, зібраних в одно. Назва ця має оправдувати автора, що в тому зводі соц.-економічної історії Закарпаття не все міг докладно висвітлити зза браку достаточно розробленого матеріялу монографічно.

Верховина й Підгіря південного склону українських Карпат від джерел Тиси по ріку Попрад, в сторону Семигороду заселене було українським племям ще в добу словянського розселення (перед VI ст.). Лучба східних словян із південними та західними навязувалася тут безпосередно. Розірвали її в IX. ст. Мадяри, що впали до Панонії (і мабуть не через наші Карпати, як це думає автор). Щойно в XI. ст. стали Мадяри поширювати свою власть у сторону гір і замикати ворота їх провалів засіками ("indagines"). На межі засік і поза ними вверхи жила своїм громадським ладом українська людність. Мадярські королі помало поширюють свою адміні-

*) Бібліографію дослідів над українським Закарпаттям наших і чужинних подає проф. Грушевський в II. т. Історії У.-Р., ст. 581—3.

страційну організацію ішпанатів і на українську етнографічну територію, що в дійсности була »нічия земля«, заселена українськими громадами до приходу туди Мадяр, як про це свідчать найстарші джерельні звістки, що згадують про »руську мархію« та найдавніші топографічні руські сліди. Зрештою навіть пізніше, бо й до XV. в. трудно дошукатися на нашому Закарпатті Мадярів хочби й в характері королівських адміністрацийних урядників. Про автохтонність українського населення на Закарпатті не сперечаються вже навіть деякі обєктивніші мадярські дослідники (як Легоцьки, Балясса) й добачують навіть старі культурні впливи українські на Мадяр.

Взагалі читаєш історію того бідного нашого, нині так культурно відсталого Закарпаття й дивуєшся як у його старому культурному горнилі перетоплювалося впродовж віків стільки чужинного: німецького, волоського, сербського, навіть мадярського елєменту, яким королі, а потому пани февдали головно по татарському нападі кольонізували край, але національного характеру його не змінили, дякуючи живучій силі нашого племени.

По татарському нападі ліквідувалася замкова королівська організація на Закарпатті й його землі королі стали роздаровувати февдалам, що творили пестру національну мозаїку; Волохи, Німці, Італійці й наші князі-емігранти, королівські свояки, Михайло Ростиславич, Коріятовичі стали будувати свої замки, притягаючи до служби й праці при них довколишнє пастуше й хліборобське населення, що досі було вільне. Спробу широкого повстання населення на початку XVI. ст., що боронилося перез закріпощуванням його, здавили ґірські маґнати. Рік 1514 був переломовим. Тоді то сойм, а згодом санкціонований ним самовільний шляхецький кодекс »Тріпартітум« привязали селян до землі, завели панщину. Від української маси закріпощених селян відпадають його вищі верстви, переходять у мадярську шляхту. Міста позаймали Німці, не допускаючи в свої цехові — католицькі організації Українців (вартоб перевірити питання чи не було спроб самооборони українських міщан у брацтвах, чи однаково виключено з цехової організації Українців у новозаложених німецьких містах і старих замкових?). Український елємент зберіг себе лише в селах, на панщині й у церкві.

Так загально представлена соц.-економічна історія Закарпаття по XVI. ст. В другому томі обіцяє проф. Мицюк продовжувати її по 1848, а не менше важно й цікаво булоб довести її до нинішних днів і представити передовсім сучасне суспільно-господарське положення Закарпаття як результат історії, до чого власне — сподіваємося ми — передовсім приготовляє собі монографічний матеріял збірних тереньових і анкетних дослідів проф. Мицюк. Бо призбираний ним етнольоґічний матеріял можна лише з великою дозою критики методично прикладати як історичне джерело, хоч воно й дуже цікаве.

Друга більша частина праці проф. Мицюка спирається власне головним чином на такому матеріялі. Зі збережених до нині в побуті й господарстві останків, старається автор відтворити форми давного землеволодіння на Закарпатті, господарської техніки, управи землі, лісового господарства, хатнього й реміснччого виробництва, натурального спілчанства (на жаль дуже коротко й загально без докладнішого прослідження особливо в ділянці лісового й пастушого господарства), старих мір і ваг, пошти, комунікації і ін. В тій частині автор місцями відбігає від обовязуючих навіть економічного історика метода історичного досліду, повертаючи до неї знова під кінець при досить побіжній історії закарпатських міст.

Деякі недостачі в науковій історичній методі мусимо простити авторові тому, що старався за ясний і популярний виклад, призначений і для пересічного українського читача. Та зновуж, маючи те на увазі, дивує нас наголовок книжки, де автор дуже скрупулятно зберігає офіціяльну політичну назву стару й но-

ву українського Закарпаття, що має вже і в українській науці й публіцистиці усталену свою термінольоґію (бо якби прим. по анальоґії виглядав такий наголовок: »Історія б. Галичини нині Малопольщі«?).

Принятий автором термін »прислоп« на вживаний у нас провал теж надававбися до дискусії*).

Ризиковним видається нам теж твердження автора, начеб стара словянська інституція родової власности вплинула від нас і на право мадярської шляхецької родинної власности. Хібаж такої немає й у французької, англійської і ін. шляхти?...

Та ці дрібні завваги, що про них можнаб з автором сперечатися, не мають зовсім на цілі зменшувати наукові заслуги праці проф. Мицюка, що мимо тяжких еміґрантських умовин може своєю трудолюбивістю бути приміром молодшим і не одному зі старших українських учених. **І. Витанович.**

*) Між ін. згадаю тут, що автор цих стрічок має в рукописі невеличку працю, написану перед 12 роками про давну комунікацію через провали українських Карпат.

Курси валют і ціни продуктів.

КУРСИ ВАЛЮТ.

У Варшаві дня 1. грудня 1936 р.

	куп.	прод.
Бельґійські бельґи	89.63	89.20
Американські доляри	5.31	5.28
Голяндські фльорени	289.60	287.90
Французькі франки	24.84	24.70
Швайцарські франки	122.25	121.45
Анґлійські фунти	26.12	25.96
Данціґський ґульден	100.20	99.80
Чеські корони	17.70	17.20
Данські корони	116.59	115.75
Норвезькі корони	131.13	130.15
Шведські корони	134.58	133.60
Італійські ліри	25.20	24.60
Австрійські шілінґи	95.50	94.50
Німецькі марки	122.00	115.00

ГУРТОВІ ЦІНИ ТОВАРІВ.

Варшаав 2. грудня 1936 (за 100 кґ.):

Пшениця (одност.)	25.25— 25.75
Пшениця (збір.)	24.75— 25.25
Жито (експорт. і 1. станд.)	19.00— 19.25
Жито (2 ст.)	18.75— 19.00
Овес (експ.)	16.75— 17.00
Овес (1. станд.)	16.25— 16.75
Овес (2. ст.)	15.25— 16.25
Ячмінь (ріжн. сорти)	20.25— 26.50
Горох (полевий)	21.00— 22.00
Горох (Вікторія)	27.00— 30.00
Черв. конюшина (сира)	85.00—100.00
Черв. конюш. (чиста, 97%)	115.00—125.00
Біла конюшина (чиста)	125.00—140.00
Мука (пшен., I A, 45%)	40.00— 41.00
Мука (пшен., I C, 60%)	37.00— 38.00
Мука (житня, 30%)	28.50— 29.50
Мука (житня, 95%)	22.50— 23.50
Ґрис житн.	12.25— 12.75

ЦІНИ ЗБІЖА У ЛЬВОВІ.

Дня 2. XII. 1936 р. (за 100 кґ. льоко Львів):

Черв. одност. пшениця	22.75—23.00
Черв. збір. пшениця	22.78—23.00
Біла пшениця	23.00—23.25
Жито, ст. I.	18.50—18.75
Жито, ст. II.	18.25—18.50

МАСЛО І ЯЙЦЯ.

Дня 2. XII. 1936. »Маслосоюз« платив:

1 кґ. десеров. бльок. без опакув.	3.00
1 кґ. десеров. бльок. з опакув.	3.00
1 кґ. експорт. з опакув.	3.05
1 л. молока	0.19
1 копа яєць	5.40

ПТИЦЯ.

Дня 2. XII. 1936. »Маслосоюз« платиз за 1 кґ.:

Індики повногруді I кл. не худі	1.10
Індики повногруді II кл. не худі	1.00
Кури I кл. товсті (вагою від 1.80 кґ.)	0.90
Курята I кл. (ваг. від 1.60 кґ.)	0.90
Товщені качки I кл. (від 1.80 кґ.)	0.90

Книжкові премії!

Запросини до передплати на 1937 рік, що є вже десятим роком видання журналу

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

єдиного у нас економічно-суспільного місячника, що виходить під ред дра К. Коберського, накладом Ревізійного Союза Українських Кооператив

Кожний передплатник „К. Р.", що заплатив до 1. липня передплату за рік, одержить в 1937 році такі

дарові премії:

1. Книжку з теорії кооперації або з теорії українського промислу; титул її подамо в слідуючому числі „Кооп. Респ."

2. „Ідеольоґія кооперації". Вибір з кооперативного письменства, ст. 108, вартости 2 зл. або

3. Книжки з видань РСУК. по вибору передплатників, у вартости 2 зол.

Передплата за „Кооперативну Республику" в 1937 році **знижена** і виносить всього **12** зол. (за 12 чисел по 40 стор. друку). На пів року **6** зол. Окреме число **1** зол. До набуття в усіх книгарнях.

Кооперативні робітники, студіююча молодь і селяне дістають крім премій „Кооп. Республику" за 8 зол., якщо заплатять повну передплату за рік до кінця червня 1937. Сплачувати можна ратами.

Адреса: **ЛЬВІВ, ВУЛ. МІЦКЕВИЧА 12, РСУК.**